

общая характеристика и анализ этих моделей, указываются их преимущества и недостатки, задачи и типология. Как пример, подается моделирование инклюзивного образования на основе системно-синергетического подхода, которое в общем виде представляет собой определенные варианты включенного обучения и является исходной теоретической конструкцией при проектировании его практического воплощения.

Ключевые слова: *включение; варианты включенного обучения; дети, нуждающиеся в коррекции психофизического развития; инклюзивное образование; инклюзия; интеграция; модель; моделирование; сегрегация; системно-синергетический подход.*

SUMMARY

I. Kuzava. Model of inclusive education: a theoretical aspect.

In the articles the basic theoretical aspects of models of inclusive education of children requiring correction of mental and physical development based analysis of scientific practices are approaches. The author gives a general description and analysis of these models indicate their strengths and weaknesses, challenges and typology. As an example, simulation of inclusive education is based on systematic and synergetic approach in summary form represents some options included education and is the original theoretical construct in the design of its practical implementation.

Key words: *included; options included studies; children who require correction of psychophysical development; inclusive education; inclusion; integration; model; modeling; segregation; systematic and synergetic approach.*

УДК 371.13

I. В. Манохіна

Дніпропетровський університет
імені Альфреда Нобеля

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ЯК ОДНА ІЗ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

У статті аргументовано необхідність моделювання педагогічного процесу, проаналізовано методологічні підходи, на яких базується розробка моделі. Представлена модель процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, визначено зміст блоків з позиції їх функціонування. У межах аналізу змістовно-технологічного блоку моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів схарактеризовано авторський спецкурс «Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування».

Ключові слова: *педагогічні умови, модель, моделювання, технології навчання, діти-сироти, соціальний педагог, принципи організації навчання, формування готовності.*

Постановка проблеми. Активізація процесу становлення професії «соціальний педагог» характерна для сучасного етапу розвитку українського суспільства та вимагає вирішення проблеми професійної підготовки фахівців соціальної сфери у відповідності з практичною моделлю їх діяльності та вимогами до професійної компетентності, з урахуванням наявного світового досвіду та проблем підготовки.

Процес підготовки фахівців з соціальної педагогіки в сучасних умовах повинен бути цілісним та складатися з практичної, освітньої і

дослідницької діяльності в галузі соціальної роботи, орієнтованим на формування особистісних якостей, професійних здібностей, умінь і навичок студента (з урахуванням його стартових можливостей), адекватних етичним і кваліфікаційним вимогам професії та відповідно до вимог соціального замовлення.

Аналіз актуальних досліджень. У педагогічній науці проблему загальнотеоретичних моделей та метод моделювання обґрунтовано в працях К. Батароева, В. Афанасьєва, Б. Глинського, Г. Суходольського, Є. Павлютенкова, В. Штоффа та ін. Заслужують уваги розробки нових моделей професійного розвитку педагогічних кадрів такими науковцями, як Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Покроєва, Н. Протасова.

Загалом у розкриття питань діагностики готовності студентів до професійної діяльності вагомий внесок зробили В. Аванесов, А. Андрущук, В. Безпалько, В. Козаков, В. Лозова, П. Олійник, В. Семиченко. Однак відсутність загальновизнаної концепції формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, та незаперечна актуальність цієї проблеми зумовлює необхідність розробки концептуальної моделі підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в контексті взаємодії з дітьми-сиротами.

Мета статті полягає в представленні та обґрунтуванні педагогічної моделі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Виклад основного матеріалу. Одним з найважливіших завдань освіти на сучасному етапі суспільного розвитку є становлення соціального самовизначення особистості студента. Для цього необхідно навіть побудову предметного змісту здійснювати таким чином, щоб він мав вплив на формування механізму самовизначення особистості майбутніх фахівців (співвіднесення інтересів, схильностей, особистих можливостей з інтересами суспільства і держави). Іншими словами, йдеться про необхідність успішного моделювання цілісного педагогічного процесу, тому педагогічна модель повинна мати не тільки дидактичний, але й соціально-педагогічний характер.

Щодо розуміння самого поняття «модель», то філософський словник зазначає, що модель – «речова, знакова або уявна (мислима) система, яка відтворює, імітує чи відображає принципи внутрішньої організації або функціонування, певні властивості, ознаки й характеристики об'єкта дослідження (оригіналу), безпосереднє вивчення якого неможливе, ускладнене або недоцільне і може замінити цей об'єкт у пізнавальному процесі для одержання нових знань про нього» [5, 294].

Спираючись на теорію функціональних систем П. Анохіна, модель формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, являє собою єдність таких блоків: цільового, теоретико-методологічного, змістовно-технологічного, рефлексивно-аналітичного та результативного (рис. 1).

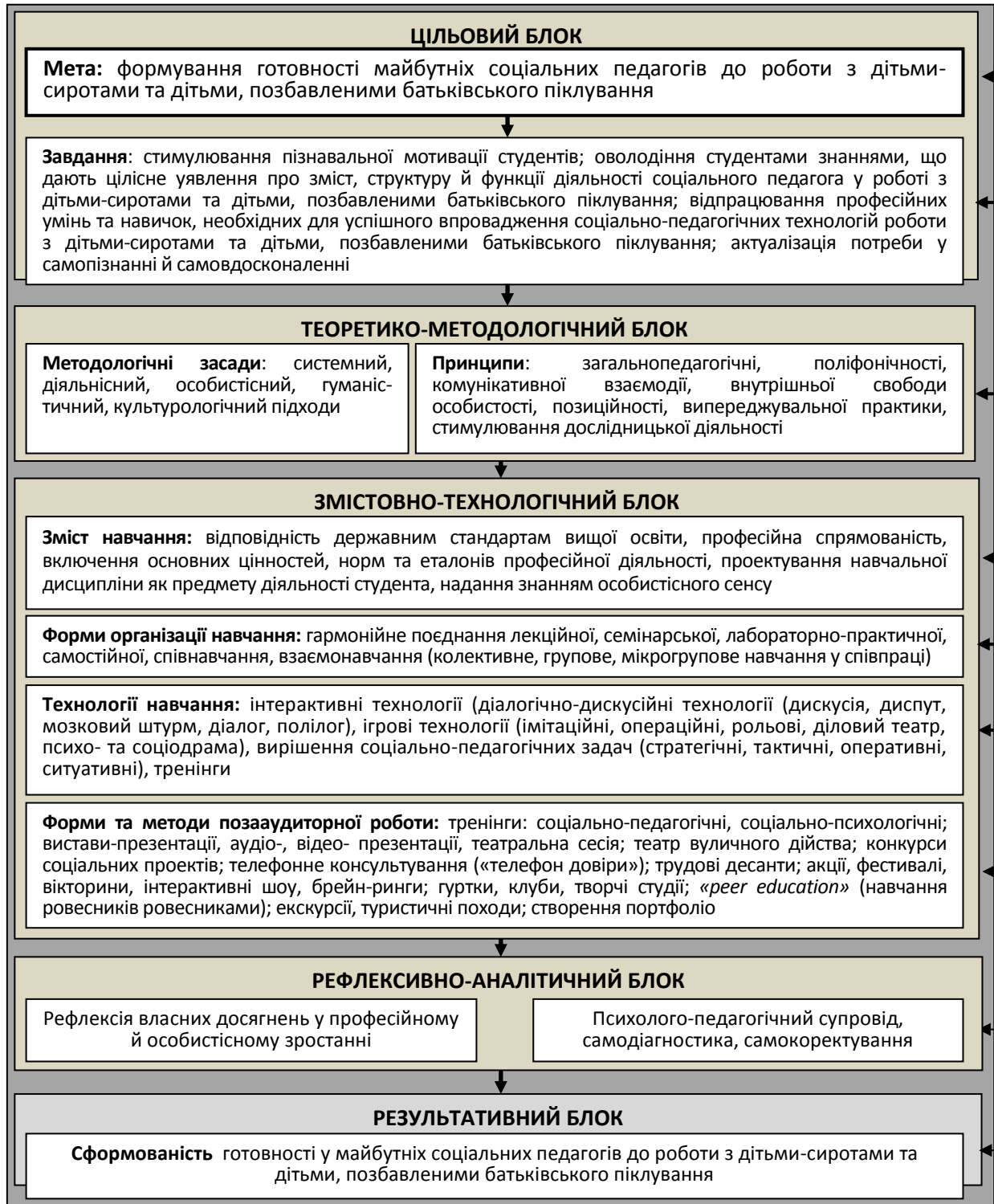

Рис. 1. Модель формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування

Розкриємо сутність кожного блоку моделі.

Цільовий блок. Мета майбутнього результату (кінцевого продукту), представлена в певній системі описів [1, 106]. Вона є системоутворювальним компонентом педагогічної діяльності [3, 47], виступає в ролі певної рушійної, спонукальної сили, що сприяє розвитку системи, її вдосконаленню. Загальною метою презентованої моделі визначено формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Згідно мети поставлено такі завдання: стимулювання пізнавальної й професійної мотивації студентів; оволодіння майбутніми фахівцями знаннями, що дають цілісне уявлення про зміст, структуру й функції діяльності соціального педагога в роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; відпрацювання професійних умінь та навичок, необхідних для успішного впровадження соціально-педагогічних технологій роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; актуалізація потреби в самопізнанні й самовдосконаленні.

Теоретико-методологічний блок. Розробка моделі базується на таких методологічних підходах: системний, діяльнісний, особистісний, гуманістичний, культурологічний. Такий підхід створює умови для зосередження уваги студентів на загальнолюдських цінностях, формуванні готовності до взаєморозуміння, налаштованості на співпрацю.

Принципами організації навчання, що забезпечують формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, є загально-педагогічні та специфічні положення, висвітлені в працях провідних дидактів: системності, науковості, систематичності, наочності, індивідуального підходу, самостійності й активності суб'єктів навчання, позитивного емоційного фону навчання, забезпечення єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій.

До спеціальних принципів нами віднесені:

1. *Принцип поліфонічності*, який акцентує увагу на пріоритеті полісуб'єктного освітнього простору, в якому кожен з учасників є носієм багатьох соціальних ролей. Поліфонічність внутрішнього світу людини виявляється у внутрішніх діалогах, дискусіях, міжсуб'єктній взаємодії особистості з іншими. Передбачає послугування діалогічними формами навчання з метою розкриття унікальності студентів; забезпечує принципову рівність викладачів і студентів у процесі навчання; допомагає виявити варіативність поглядів кожного з його учасників, знайти істину, що народжується в процесі спілкування суб'єктів.

2. *Принцип комунікативної взаємодії*, що передбачає презентацію й спільне обговорення учасниками навчального процесу створених ними продуктів. Інтерактивність надає можливість студенту активно взаємодіяти з викладачем, спілкуватися з іншими студентами, вільно висловлюючи власні думки.

3. *Принцип внутрішньої свободи особистості*, який реалізується через надання студентам можливості відчувати потребу самореалізуватися в різновидах роботи. Для цього вона має бути внутрішньо вільною, що передбачає самоконтроль людиною того, що з нею відбувається, відповідальність за власні успіхи та невдачі. Реалізується за допомогою диференційованих творчих завдань, складність яких студент має обрати сам згідно зі своїми здібностями та інтересами з подальшою самостійною постановкою творчих завдань, діяльності з ініціативи студентів.

4. *Принцип позиційності*, що виявляється в зміні «суперпозиції» викладача й субпозиції студента на рівноправні позиції співробітництва, співдії, співдружності, співпереживання, спів відповідальності.

5. *Принцип випереджувальної практики* передбачає, що усвідомлення студентами готовності до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, досягається на підставі практичної, волонтерської діяльності, яка розглядається нами як найважливіший засіб їх професійного самовизначення.

6. *Принцип стимулювання дослідницької діяльності* виявляється в залученні студентів, починаючи з першого курсу, до наукових досліджень феномену сирітства з метою формування в них інтересу до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, глибокого усвідомлення й осмислення зазначеної проблеми.

Змістовно-технологічний блок. Традиційно під змістом підготовки соціального педагога розуміється комплекс педагогічних знань, практичних умінь і навичок, потрібних для здійснення професійних функцій соціального педагога (В. Безпалько, В. Бочарова, Н. Кузьміна та ін.). У нашому дослідженні цей компонент представлений у вигляді комплексу знань, практичних умінь, визначених специфікою роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, спрямований на формування готовності студентів до роботи з зазначеною соціальною категорією.

У дослідженні дотримувалися позиції, що зміст навчання має відповідати державним стандартам вищої освіти, містити основні норми та еталони професійної діяльності, проектувати навчальну дисципліну як предмет діяльності студента, озброювати майбутніх фахівців знаннями особистісного сенсу.

Дійсно, зміст навчання є одним із основних засобів формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Тому з метою набуття студентами теоретичних знань щодо роботи із зазначеною категорією дітей та формування практичних умінь та навичок її реалізації нами розроблено спецкурс **«Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування»**, зміст якого органічно поєднувався з дисциплінами психолого-педагогічного циклу: «Соціальна педагогіка», «Педагогіка», «Історія соціальної педагогіки», «Вступ до спеціальності», «Теорія та методика виховної роботи», «Основи педагогічної майстерності», «Вікова психологія» та ін., а отже базувався на міждисциплінарному підході (включає інформацію з різних галузей наук (психології, юриспруденції, соціальної педагогіки, соціології та ін.). Створюючи даний курс, урахували, що він має бути актуальним і не лише відображати сучасну ситуацію соціального сирітства, а й урахувати перспективи розвитку соціальної політики держави в даному напрямі; коректуватися й доповнюватися з урахуванням новітніх соціально-педагогічних досліджень у даному напрямі, програм, методичних розробок з організації соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; гармонійно поєднувати теоретичну інформацію й технології, методи й форми здійснення соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

На наше переконання, знання з курсу мають стати для студента основою для здійснення різноманітної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, власної самореалізації. Виходячи із зазначеного, зміст має проектуватися як предмет діяльності студента. Тоді засвоєння буде здійснюватися в контексті цієї діяльності, де знання виконуватимуть функції орієнтованої основи діяльності, засобів її регуляції, а форми організації навчальної роботи студентів виступатимуть як форми відтворення змісту, що засвоюється. Дана позиція може бути реалізована лише через систему практичних занять, позааудиторної, дослідницької й волонтерської роботи.

Рівень засвоєння знань має бути таким, щоб майбутні фахівці усвідомлювали теоретичні й методологічні засади соціально-педагогічної роботи, її історичні корені, традиції, вітчизняний і зарубіжний досвід, сучасні завдання; володіли навичками соціально-психологічного і ситуаційного аналізу, діагностики умов і рівня життєдіяльності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; вміли проводити соціологічні дослідження, прогнозувати розвиток соціальних процесів і враховувати їх

результати у своїй роботі; володіли організаторськими здібностями, високою загальною культурою, педагогічним хистом, були комунікабельними, товариськими, співчутливими, готовими до самопожертви.

Даний курс містить три навчальних модулі як відносно самостійні, цілісні частини реального навчально-виховного процесу: теоретичні засади соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; психологія сирітства; методика соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Кожен навчальний модуль має чітку структуру, що поєднує *змістовий* (забезпечує аудиторне та самостійне вивчення навчального матеріалу), *технологічний* (передбачає впровадження інтерактивних технологій, реалізується через систему лекційних, семінарських, практичних занять, містить завдання й індивідуальні проекти для самостійної роботи та алгоритми їх виконання) і *контрольно-діагностичний* (забезпечує систему поточного і підсумкового контролю) *компоненти*.

У процесі підготовки соціальних педагогів до взаємодії з дітьми-сиротами нами обрано такі форми організації навчання: лекції, семінари, лабораторно-практичні заняття, самостійна робота, співнавчання, взаємонавчання тощо.

Дана модель передбачає і впровадження таких **технологій навчання**: діалогічно-дискусійні (диспути, дискусії, «мозкова атака»); ігрові (ділові, рольові, ситуаційно-рольові ігри); ситуаційного навчання (кейс-технології), проектні, які можуть бути реалізовані під час організації різних форм навчання.

Вагоме значення нами надається вирішенню соціально-педагогічних задач. Це обумовлено тим, що діяльність соціального педагога складається з цілого комплексу педагогічних ситуацій, що виникають спонтанно, і досить часто є суперечністю між очікуваннями та реальною картиною.

Для розвитку в студентів знань, практичних умінь, важливих професійних і особистісних якостей, потрібних для здійснення роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вважаємо за доцільне застосування технології тренінгів.

Уважаємо, що значного ефекту у формуванні готовності майбутнього соціального педагога до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, надає метод *тренінгу*, що базується на розумінні особистості того, хто навчається, як активного учасника подій, що наближаються до реальних. У контексті нашого дослідження ми пропонуємо використовувати поняття «соціально-

педагогічний тренінг» як форму спеціально організованого спілкування, дія якого заснована на активних методах групової роботи.

У формуванні готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування значна увага приділена активній участі студентів у різних формах **позааудиторної роботи**, мета якої – створення умов для творчого, інтелектуального, духовного, фізичного розвитку студентів у вільний від навчання час; підготовка студентів до професійної діяльності; упровадження якісно нових форм і методів організації позааудиторної роботи; задоволення їхніх освітніх потреб шляхом залучення до різних форм роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Технологічність освітнього процесу виступає сьогодні показником його якості, бо дає відповіді на запитання не «Що робити?», а «Яким чином це здійснити краще?», оскільки технологія усвідомлюється нами як мистецтво застосування результатів наукових досліджень у сфері освітньої діяльності.

У нашому дослідженні організація позааудиторної діяльності здійснюється засобами волонтерської роботи через диспути, прес-конференції з актуальних проблем волонтерства, конкурси, усні журнали на волонтерську тематику тощо.

Перевага надана формам позааудиторної роботи, які сприяють набуттю конкретних прогностичних, організаторських, комунікативних, діагностичних умінь майбутнього соціального педагога для роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: підготовка соціальної реклами, наочних матеріалів під час тематичних акцій, рейдів тощо; організація дискусій, вікторин, акцій та інших масових заходів для дітей, котрі залишилися без батьківської опіки: соціально-педагогічні, соціально-психологічні тренінги; вистави-презентації, аудіо-, відео- презентації, театральна сесія; театр вуличного дійства; конкурси соціальних проектів; телефонне консультування («телефон довіри»); трудові десанти; акції, фестивалі, вікторини, інтерактивні шоу, брейн-ринги; гуртки, клуби, творчі студії; «peer education» (навчання ровесників ровесниками); екскурсії, туристичні походи; створення портфоліо.

Перелічені форми роботи сприяють набуттю не лише практичного досвіду, але і формуванню компонентів готовності майбутнього соціального педагога до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Рефлексивно-аналітичний блок. Успіх професійного становлення майбутнього соціального педагога обумовлений його здатністю адекватно оцінювати себе й власну роботу, тобто рефлексією (від *лат. reflexio* –

відображення; звернення назад). Рефлексія – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів на основі життєвого досвіду; осмислення людиною власних дій та їх закономірностей; здатність свідомості людини зосереджуватися на самій собі [6, 243]; самоаналіз, усвідомлення провідних аспектів власної професіоналізації [4, 174]. Саме завдяки рефлексії «кожен вчинок людини починає мати характер філософського роздуму про життя ... і виникає проблема відповідальності за все зроблене та за все упущене» [2, 237].

Розвиток рефлексії у студентів відбувається і шляхом включення майбутніх фахівців в аналітико-оцінну, пошуково-практичну діяльність, яка сприяє формуванню стійких уявлень про себе, людей, котрі оточують, збагачує інтенсивність контактів, підвищує рівень комунікативності, толерантності, емпатії, вимогливості до себе й інших, а також формує стійку мотиваційну настанову на здобуття професійних знань і вмінь, інтересу до обраної професії, індивідуально-творчий стиль роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, розвиток творчого підходу до виконання професійних обов'язків та функцій соціального педагога.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Означена модель реалізується в процесі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. У ній детермінуються форми, що забезпечують теоретичну й практичну підготовку студентів, методи і засоби, що сприяють досягненню необхідного результату – сформованості готовності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери до взаємодії з дітьми-сиротами. Подальші перспективи наших досліджень буде спрямовано на завершення експериментальної перевірки ефективності моделі та визначення результативності впровадження її у навчальний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А. А. Рациональная работа с текстом при повышении квалификации инженерно-педагогических работников: теория и практика обучения динамическому чтению в вузе и средней школе / А. А. Вербицкий, А. А. Федорова. – Новокузнецк, 1986. – С. 106–152.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 328 с.
3. Сергеев Н. К. Непрерывное образование: Концепция и технологии учебно-научно-педагогических комплексов (Вопр. теории) : монографія / Н. К. Сергеев. – СПб. ; Волгоград, 1997. – 166 с.
4. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К. : УДЦССМ, 2000. – 260 с.
5. Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Е. И. Холостовой. – М. : Юристъ, 1997. – 407 с.
6. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. завед.] / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М. : Изд. центр «Академия», 2002. – 368 с.

РЕЗЮМЕ

И. В. Манохина. Реализация модели как одно из условий формирования готовности будущих социальных педагогов к работе с детьми-сиротами и детьми, лишенными родительского попечительства.

В статье аргументирована необходимость моделирования педагогического процесса, проанализированы методологические подходы, на которых базируется разработка модели. Представленная модель процесса подготовки будущих социальных педагогов к работе с детьми-сиротами и детьми, лишенными родительского попечительства, определено содержание блоков с позиции их функционирования. В рамках анализа содержательно-технологического блока модели подготовки будущих социальных педагогов охарактеризован авторский спецкурс «Социально-педагогическая работа с детьми-сиротами и детьми, лишенными родительского попечительства».

Ключевые слова: педагогические условия, модель, моделирование, технологии обучения, дети-сироты, социальный педагог, принципы организации обучения, формирование готовности.

SUMMARY

I. Manokhina. Realization of the model as a condition of forming readiness to work with orphans and children without parental care.

The article proves the need to form a model of a pedagogical process, analyses the methodological approaches which are the base of the model. It is given the model of the process how to prepare the future social teachers to work with orphans and children without parental care, as well as it is defined the context of the model parts from the point of their functions. In the frames of analyses of content-technological block of the model of future social teacher training the author's special course «Social-pedagogical work with orphans and children without parental care» is characterized.

Key words: pedagogical conditions, a model, to form a model, teaching technology, orphans, a social teacher, organization principles of teaching, forming readiness.